

Informații privind învățământul românilor din Albania în perioada 1918–1945

MARIA PETRE

Asupra numărului românilor din Albania în perioada interbelică, cifrele oscilează între 150 000, 120 000, 40 000 și 11 000. Primele două cifre apar în documente aparținând Ministerului Afacerilor Străine¹ (1926) și Ministerului Instrucțiunii Publice (1922)², iar ultimele într-un studiu privind-i pe românii macedonenii elaborat de Vasile Stoica, în anul 1941. Acesta dă cifra de 40 000 și indică și cifra de 11 000 comunicată lui Pandele Evanghela din partea Guvernului albanez, în anul 1931³. Într-un referat din anul 1926, adresat Ministerului Instrucțiunii Publice din România, administratorul Școlilor și Bisericii Române din Albania, Nicolae Haralambie Balamace, dă cifra de 50 000⁴.

Diferența mare dintre cifra dată de ministerele de resort din România și cifra neoficială, dar raportată de autoritățile albaneze ministrului Vasile Stoica în anul 1931, se datorează atât procesului de emigrare în țară a românilor, procesului de asimilare, cât și inexactității statisticii albaneze.

În timpul dominației turcești, în Albania au existat 17 școli românești și un gimnaziu, la Berat, după cum urmează: câte două școli primare în localitățile Corcea, Pleasa, Moscopole, Berat, Elbasan și câte o școală primară în localitățile Lunca, Nica, Biscuchi, Șipsca, Ferica, Grabova, Lușnia-Carburnari⁵.

Într-un referat din decembrie 1922, Petre Marcu, șeful Serviciului Școlilor și Bisericii Române din Peninsula Balcanică arăta: „.... Albania a fost teatru de luptă din anul 1912; devastată de greci și de sârbi, secătuită de armatele de ocupație austriece, italiene, franceze, populația este redusă azi la sărăcie. Toate localurile noastre de școală din Berat, Elbasan, Ferica, Lușnia, Grabova, Lunca, rechiziționate de armatele de ocupație, sunt lipsite de mobilierul școlar. Din 1914 și până azi <1922> au funcționat numai școlile din circumscripția Corița cu un număr de 5 școli: câte două școli de băieți și de fete la Corița și Pleasa și o școală mixtă la Șipsca”⁶. În continuarea referatului, Petre Marcu cerea redeschiderea școlilor românești care au funcționat înainte de război, deschiderea altora noi și înzestrarea lor cu material didactic. Propunea înființarea unei școli secundare, gimnaziu sau școală comercială într-unul din orașele Corcea, Berat sau Tirana⁷.

Nicolae Haralambie Balamace, administratorul Școlilor și Bisericii Române din Albania, adresa Ministerului Instrucțiunii Publice din Albania, la 18 iunie 1921, o cerere, în care solicita „.... deschiderea școlilor românești de la Dișnița, Moscopole, Elbasan, Berat, Fieri, precum și în oricare sat românesc unde se dorește învățătura în limba națională”⁸.

Prin urmare, a existat o conjugare a eforturilor depuse de Ministerul Instrucțiunii Publice din România, de administratorul Școlilor și Bisericii

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 712/1926, f. 157.

² *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.

³ *Ibidem*, fond Stoica Vasile, dosar I/158, f. 12.

⁴ *Ibidem*, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 768/1922, f. 134

⁵ *Ibidem*, dosar 751/1925, f. 57.

⁶ *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.

⁷ *Ibidem*, f. 5.

⁸ *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 113.

Române din Albania, Nicolae Haralambie Balamace, precum și de revizorul școlar din circumscripția Elbasan, Anton Becea, pentru continuarea activității școlilor românești din Albania.

În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine din România, privind școlile și bisericile românești din Albania, se sintetizau acțiunile întreprinse de ministrul României la Tirana, profesorul Simion Mândrescu, primul reprezentant al țării în Albania, în anul 1925. Convenția care fusese pregătită cu Mufid Bey Libohova n-a mai putut fi semnată datorită căderii guvernului. Negocierile au fost reluate cu noul guvern și cu președintele Ahmed Zogu, iar apoi discutate în Consiliul de Miniștri al Albaniei, la 9 octombrie 1925, care a fost de acord cu perfecționarea activității școlilor românești din Albania de Sud, de la Corița, Pleasa și Șipsca. Simion Mândrescu s-a declarat nesatisfăcut și, la sugestia președintelui Ahmed Zogu, a avut convorbiri cu președintele Senatului, Pandelevanghele, cărui i-a înaintat un memoriu. În noiembrie 1925, acesta este înștiințat de A. Vrioni că: „Guvernul albanez, pentru a satisface cererea dreaptă a României, va face toate înlesnirile pentru deschiderea de școli românești în comunele cu populație românească, cu condiția ca deschiderea acestor școli să fie cerută de comunitățile respective”⁹.

La 1 februarie 1926, Ministerul de Externe al Albaniei dă dispoziția de introducere a limbii române în școlile primare cu număr suficient de elevi români, admite înființarea clasei I de liceu la Corcea, cu elevii români de la școlile din Corcea, Pleasa și Șipsca, și este de acord cu înființarea fie a unei școli profesionale de fete, fie a unei școli de meserii.

De asemenea, era autorizată Crucea Roșie Română, și nu statul român, să înființeze două internate cu câte 50 de locuri, unul de băieți și unul de fete, cu condiția ca ele să fie întreținute integral de aceasta¹⁰.

Noul program al Ministerului Instrucțiunii Publice pentru românii din Albania prevedea, pentru anul școlar 1926–1927, reînființarea școlilor românești care existaseră în anul 1912, deschiderea la Tirana a două școli primare, una de fete și una de băieți, a două internate întreținute de Crucea Roșie Română, a câte unei școli mixte la Durazzo, Elbasan, Berat, Fieri, Premet, Nica, Grabova, Lunca, Valona, Cavaia, Ferica, precum și reorganizarea Liceului de la Corcea¹¹.

Noul ministru al României la Tirana, Trandafirescu, primea, în anul 1926, asigurarea, din partea ministrului de externe A. Vrioni și a președintelui Senatului, Pandelevanghele, că în toamna anului 1926 liceul din Corița va funcționa și se vor înființa școli românești la Nica, Grabova, Lunca și Elbasan, cu condiția ca profesorii să fie supuși albanezi și să fie plătiți de statul albanez.

În raportul din 26 mai 1926, același ministru arăta că a trimis în România 94 de elevi bursieri din Albania, din care se vor recruta viitoarele cadre didactice pentru școlile românești din Albania¹².

Toate aceste eforturi n-au avut nici un rezultat. În toamna anului 1927, statul albanez etatizează toate școlile, inclusiv școlile românești din Corcea, Pleasa și Șipsca. Autoritățile albaneze numesc în locul lui Cupan Araia, ca director al școlii din Corcea, pe preotul Cotta Balamace. Izbucnește un conflict între acesta și Dumitru Teja, președintele Comunității române din Corcea. Societatea de

⁹ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 148–149.

¹⁰ *Ibidem*, f. 152.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, f. 156.

Cultură Macedo-Română cere Ministerului Instrucțiunii Publice destituirea institutorilor ce primiseră să lucreze în școlile etatizate¹³.

Mai multe memorii, adresate de Cotta Balamace Ministerului Instrucțiunii Publice din România și Patriarhului României, lămuresc situația: „... am primit provizoriu a funcționa la școală cu scopul de a salva cea din urmă scântei, având convingerea că guvernul român va interveni pe lângă guvernul albanez. O dată închise școlile, așa rămâneau, după cum au rămas și celelalte din întreaga Albanie“. Deși a trimis trei rapoarte Ministerului Instrucțiunii, Cotta Balamace nu a primit nici un răspuns și cerea Patriarhului României „... să intervină pe lângă cei în drept să ni se răspundă cum procedăm: să închidem școlile, sau să continuăm provizoriu. În caz contrar venim în țară“¹⁴.

În toamna anului 1930, în urma eforturilor diplomatice depuse de noul ministru al României la Tirana, Vasile Stoica, școlile din Șipsca și Corcea au fost redată comunităților românești, era numit director Nicolae Haralambie Balamace, iar institutori Cotta Balamace și Elena Balamace¹⁵.

În anul 1937, se mai obține deschiderea a încă cinci școli românești în Albania la: Dișnița, Lunca, Grabova, Moscopole și Nicea. Institutorii erau plătiți de statul albanez, dar primeau și din partea statului român, în completare, o indemnizație de 1200 lei lunar. Aceasta le-a fost achitată constant, în perioada 1 septembrie 1937 – 1 septembrie 1939, prin Consulatul României de la Tirana¹⁶.

În anul școlar 1939–1940, la șase școli românești din Albania au învățat 362 de elevi, sub îndrumarea învățătorilor Christache Simancu, Urania Atanas (Corcea), Iovan Poppa (Moscopole), Petre Belba (Lunca), Adam Muși (Șipsca), Vasile Balamace (Nicea) și Nuci Condili (Dișnița). La școala din Grabova nu s-a predat limba română decât până în decembrie 1939, deoarece învățătorul Procop Pesccazini, transferat, a fost înlocuit cu o învățătoare albaneză¹⁷.

În august 1940, se stingea din viață, la Corcea, cel care fusese institutor, administrator al școlilor și bisericilor române din Albania și consilier tehnic, Nicolae Haralambie Balamace, care a continuat lupta începută de tatăl său, „... ca să fiu străjerul credincios al cauzei noastre cultural-naționale“¹⁸.

În timpul celui de-al doilea război mondial, situația școlilor românești din Albania s-a înrăutățit. Suplimentul convenit cadrelor didactice nu mai este plătit la timp, școlile sunt distruse de bombardamente. În raportul preotului Cotta Balamace din 7 noiembrie 1941 se arată că funcționau numai școlile din Corcea, Moscopole și Șipsca, reparate cu banii comunităților române. Cele din Dișnița, Nicea, Grabova și Lunca nu funcționau, nefiind reparate¹⁹.

În anul 1944, mai funcționa numai școala română din Corcea cu învățătorii Christache Simancu, Urania Atanas, Vasile Balamace și Vasile Cican.

Prin decretul-lege nr. 2695, publicat în „Monitorul Oficial“ nr. 175, din 1 august 1938, statul român înființa Institutul Român din Albania, cu sediul la Santi-Quaranta (Zogoj). Așa cum se arată în regulamentul institutului, scopul acestuia era „... de a cunoaște cât mai bine trecutul străvechi și viața prezentă a Europei de sud-est, în legătură cu originile de civilizație și de rasă ale poporului nostru și de

¹³ *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 122–123.

¹⁴ *Ibidem*, f. 127.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 756/1930, f. 4–5.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 1332/1940, f. 154.

¹⁷ *Ibidem*, f. 158–159.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 1314/1939, f. 8–10.

¹⁹ *Ibidem*, dosar 1735/1947, f. 29–31.

a realiza o strânsă colaborare a învățătorilor de la noi și a celor din Balcani, cu aceleași preocupări. Institutul este o cheazășie a identității de obârșie și a raporturilor de prietenie ce unesc națiunea noastră cu cea albaneză²⁰.

Pe lângă institut se crea o misiune arheologică, de asemenea, puteau demara cercetări istorice, filologice, etnografice, iar rezultatele obținute se publicau în monografii sau în buletinul institutului „Illyrica”. De asemenea, în institut se organiza un muzeu și o bibliotecă. Conducerea lui a fost încredințată marelui istoric Nicolae Iorga, cel care scrisese prima istorie a Albaniei²¹.

La 1 noiembrie 1940, prin decretul-lege nr. 3685, Institutul Român din Albania se desființează²².

Din memoriul profesorului Dumitru Berciu, din 15 februarie 1943, aflăm că Institutul Român din Albania fusese transformat în spital de campanie și bombardat în mai multe rânduri de aviația italiană. Fusese distrusă aripa dreaptă a terasei de beton, acoperișul, ușile și geamurile. Întregul inventar al institutului, în valoare de peste 1 milion de lei, dispăruse și se considera că pierderea bibliotecii era cea mai grea. Propunea lucrări urgente pentru repararea stricăciunilor și reînființarea institutului prin revenirea la decretul-lege din noiembrie 1940: „... pentru menținerea poziției câștigate în Albania”. De asemenea, profesorul Dumitru Berciu sugera stabilirea sediului institutului la Tirana, unde se găsea un puternic centru românesc (aproximativ 2500 de români) și deschiderea unui liceu românesc în locul celui de la Corcea, sau cel puțin o școală primară, la Tirana, „... reparându-se o nedreptate din trecut, când guvernele albaneze n-au îngăduit funcționarea unei școli românești în capitala Albaniei”. În continuare, cerea crearea, în localul institutului mutat la Tirana, a unei „Case Românești”, cu o bibliotecă, o sală de lectură și o expoziție permanentă de artă românească, în care să se adune membrii comunității românești din Tirana și din întreaga Albanie. Menționa „... situația tristă a școlilor și bisericilor românești din Albania, cu localuri în ruină, cu învățători și preoți neplătiți la timp și persecutați de autoritățile locale”²³.

În privința bisericilor românești din Albania, în anul 1922 statul român ordonase 50 000 de lei pentru repararea bisericii din Elbasan, ruinată în urma cutremurului din 1920, și 50 000 lei pentru construirea bisericii române din Corița. De asemenea, 26 000 de lei erau alocați pentru procurarea a trei costume de haine preoțești destinate preoților bisericilor române din Corcea, Elbasan și Grabova²⁴.

În anul 1925, în bisericile românești din Albania oficiau următorii preoți: Cotta Balamace (Corița), N. Popescu (Pleasa), H. Dumitrescu (Șipsca), P. Gugea (Nicea), C. Constantin (Grabova), N. Pecina și Ion Toda (Elbasan)²⁵.

În memoriul Ministerului Afacerilor Străine din 8 iulie 1926, se arăta că dintre bisericile românești din Albania se făcea slujba în limba română numai în cele din Elbasan și Corcea și se obținuse un post de diacon la Tirana. În celelalte, slujba se făcea alternativ, în limba română, albaneză și greacă. Ministrul Simion Mândrescu constată că în Tirana și Durazzo, în anul 1925, deși majoritatea ortodocșilor erau români, exceptând personalul Legației Greciei, serviciul divin se

²⁰ *Ibidem*, dosar 1314/1939, f. 86–87.

²¹ Nicolae Iorga, *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais*, Bucarest, Imprimerie „Cultura Neamului Românesc”, 1919.

²² Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 2454/1943, f. 14.

²³ *Ibidem*, f. 6–14.

²⁴ *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 61–63.

²⁵ *Ibidem*, dosar 751/1925, f. 56.

făcea în limba greacă și o mică parte în limba albaneză, preoții și cântăreții fiind absolvenți ai școlilor grecești. Simion Măndrescu propunea, într-un memoriu din 16 noiembrie 1925, numirea unui episcop român pentru Albania, dar reușea numai numirea unui diacon la biserica română din Tirana și inaugurarea bisericii române din Corcea, în 1925²⁶.

August Caliani, directorul învățământului particular, arăta, într-un raport din anul 1941, că funcționau biserici cu preoți români la Elbasan, Nicea, Lunca, Pleasa, Grabova și Șipsca, plătiți de statul român cu suma de 276 000 de lei anual. Desigur, preotul Cotta Balamace, care era și institutor la școala din Corița, făcea slujba la biserica română din localitate, din moment ce în octombrie 1942 erau plătiți pentru această biserică cântăreții N. Caramitru, At. Ticuli și D. Cuciubina, paracliser. În anul 1942, funcționau ca preoți români în Albania: Gh. Puia (Pleasa), Gh. Anastas (Nicea), D. Coconeș (Lunca), V. Nișcu (Grabova), V. Popa (Șipsca), Al. Bebi (Elbasan)²⁷.

Din cele 17 școli și 10 biserici românești, câte existau în Albania în anul 1912, au supraviețuit șapte școli și cinci biserici în anul 1941. Distrugerile provocate de cel de-al doilea război mondial și schimbările intervenite după încheierea lui au făcut ca statul român să întrerupă orice legătură cu românii din Albania, ca, de altfel, cu toții românii din Peninsula Balcanică, după anul 1947.

Ținând cont că numărul românilor din Albania după anul 1989 se ridică la 300 000²⁸, că a existat la această populație o puternică dorință de menținere a limbii materne și a credinței ortodoxe, că statul român a sprijinit, moral și material, școli, biserici, bursieri români din Albania, ba chiar un institut român, în perioada interbelică, se cuvine ca eforturile să fie reluate, iar românii din Albania să simtă alături de ei sprijinul spiritual al românilor din țară.

²⁶ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 158.

²⁷ *Ibidem*, dosar 2454/1943, f. 29, 31.

²⁸ Victor Crăciun, *Pentru întărirea spirituală a întregului neam românesc de peste 33 de milioane*, comunicare prezentată la Congresul Spiritualității Românești, Băile Herculane, 1993, p. 23.